

Suomen vaha 'rajakivi'

Äkkiä katsoen on hyvin tyydyttävä se vastaus, jonka LAURI HAKULINEN antaa prof. PAUL JOHANSENIN kysymykseen, miten on selitettävä *-va*-loppu virolaisissa paikannimissä, joissa jo vanhoissa lähteissä tämä loppu usein ilmaisee r a j a k i v e ä (Virittäjä 1956, s. 402). Selitys on Hakulisen mukaan se, että tämä viron *-va* = *vaha*, joka Suomessa esiintyy suuren kivenlohkareen nimenä ja erikoisesti myös rajakivenä.

Jos Viron puolella edes jossakin murteessa *vaha* merkitsisi jonkinlaista kiveä, niin en minäkään olisi ollut tällaista selitystä kokeilematta. Ja jos olisin tarkemmin huomannut, minkä nyt huomaan prof. Johansenin kysymyksestä, nimittäin että *-va* on noin läheisesti jo varhain kytkettyyn rajaa ilmaiseviin nimiin, olisin tutkimuksessani (Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen 1955) ottanut varmemman kannan selvitellessäni tällaisten paikannimien etymologiaa. Kohdassa 793 (s. 259) on kyllä *-va* < *-vahe* ('Zwischenraum') ja joukko esimerkkejä, joista ainakin yksi kiistattomasti kuuluu tähän ryhmään, v. 1462 mainittu kylännimi *Oyadevaye*, myöhemmin kirjoitettu *Oyavai*, *Oyava* = *Ojava*. Siis alkuaan 'ojain väli'. Kohdassa 793 on lueteltu suuri joukko tällaisia nimiä, joista yksi, *Jõgeva vald*, prof. Andrus Saaresten mukaan on ollut *Jõgede vahe 'jokien väli' (ks. Nachtrag 791, s. 342), mikä tuntuu jo edellisen mukaan (*Ojava*) hyvin uskottavalta, vaikka minulla ei tässä — eikä harmillisen usein muutenkaan — ollut vanhoja asiakirjoja apunani. Lisäsin vain: »Jedenfalls kann *-vahe* in vielen ON:n auf *-va* stecken, wo die Etymologie nicht klar ist»¹, siis usein niissäkin, jotka olin merkinnyt alkuperältään epäselviksi, *-va* < *vahe*.

Huomattakoon, että *vahe* (= suom. *vaihe* < *vajeh*) ei suinkaan merkitse vain ylimalkaisesti 'väliä', vaan myös 'rajaa', joka merkitys mainitaan myös Wiedemannin sanakirjassa, vieläpä esimerkki *millal on se vahe aetud* 'wann ist diese Grenze gezogen' (milloin on tämä raja käyty). Jos otamme prof. Johansenin mainitsemat vanhojen asiakirjojen nimet, »hiljem piirikivid» (myöhemmin rajakivet), tarkattaviksi, niin niissähän näkyy vain samainen *-vahe* > *-vah* > *-va*: *Nachkewa*, *Leckewa*, *Surwa*, *Kuckerwah*. Kun kivi ja sopivissa kohdin suuri luonnonkivi oli soveliaain rajapyykiksi, niin on varsin luonnollista, että *-va* < *-vahe* joutui ilmaisemaan ei vain rajaa, vaan myös tällaista rajamerkkiä, kiveä.

Äännekehityksessä *-vahe* > *-va* ei ole mitään erikoista. Useinhan alkutavu muutenkin on jäänyt kaksiosaisissa paikannimissä pääsanasta jäljelle, esim.

¹ Prof. Johansen ei kenties ole tätä lisäystä huomannut; hänhän teki kuten muutkin avustajani reunahuomautuksensa palstakorrektuuriin (viittausta nyt Virittäjässä esitettyyn kysymykseen ei niissä ollut) ja vasta sen jälkeen kirjoitin jatkoksi lisäykset, Nachträge.

Saunara < *Saunarahva*, *Uekra* jne. (ks. mt. kohta 481) ja itse *-kivi* > *-ki* (kohta 167), samoin jo kaikille tutussa appellatiivissa *veski* (< *vesikivi*) 'mylly'.

Sana *vahe* ainakin merkityksessä 'väli' näkyy viedyn — kuten erittäin runsaasti muutakin kieliaineista — lounaismurteisiimme. Sieltä on eri paikoista merkitty *vahe* (part. *vahet*, mon. gen. *vahete*, vir. *vahe*, *vahet*, *vahete*) 'kaita tila kahden rakennuksen välissä', 'väli, välike kahden seinän välissä' yms. (Sanakirjasäätiön kokoelmat). Ja on myös *vahettaa* 'vaihtaa' samoin kuin vir. *vahetada*. Eurajoen paikannimistöistä olen poiminut mm. nimet *Vahemaa* (pelto, torppa), *Vahekali*, *Vaekari* yms., joissa kuvastunee sama *vahe* nähtävästi rajan jollei jo kiven merkityksessä. Tavallisin on kuitenkin *vaha*, joka lounaismurteissa merkitsee irtonaista kiven lohkareta ja esiintyy usein paikannimissä.² Viljo Nissilä, johon Hakulinenkin viittaa, on väitöskirjassaan Vuoksen paikannimistö I (s. 93) luetellut joukon *Vaha*-nimiä ei ainoastaan lounaismurteiden alueelta, vaan myös Hämeestä, jopa keskiajan lähteistä: *Ikemän waha* 1460 Hollolassa, *Huitzanwaha* 1462 Hauholla, . . . *Ikewahan Kiwi* 1499 Hollolassa. Hyvin tavallinen on nykynimistöissä *Vahakivi* (Huittinen, Vanaja, Somero, Karkku, Kiikka), myös *Vahainkivet* (Tyrvää). Sikäli kuin nämä ovat tai ovat olleet rajakiviä, on *vaha* = raja. Merkitys, joka vir. *vahe* sanassa on vielä selvä ja jokseenkin selvä myös lounaismurteissa, on hävinnyt, ja sitä helpompi on ollut assimilatio *vahe* > *vaha*, varsinkin sellaisissa nimissä kuin *Vahakallio* (Kaarina), *Vahalahti* (Hattula). Niin on rajakivestä tullut *vaha* ja siitä suuri kivenlohkare (jollainen rajakivi usein oli) tai suorastaan kiven synonyymi (jo Jusleniuksen sanakirjassa 1745 *Waha* sten; häll). Niinpä 'rapakiveä' tarkoittava lounais-suomalainen *kaurivaha* (Lönnrotilla myös *kaurinwaha*) on vanhimmassa geologisessa kirjallisuudessa sekä *kauriinkivi* että *kaurinwaha* (mainittu mm. Yläneeltä), eikä siinä *vahalla* ole mitään tekemistä 'meden vahan' kanssa, sen kuulen prof. Martti Sakselta, joka on minua tässä asiassa ystävällisesti valistanut. Silti on tuo 'meden vahakin' saattanut jättää jälkiä paikannimistöön ja synnyttää sekaannusta. Sillä *vahalla* on muitakin merkityksiä, joista alempana.

Viljo Nissilä mainitsee (mts. 92) Vuoksen erään rantakaistaleen nimen *Vahanranta* (jossa on *Kivikkoniemi*) ja edellyttää murteesta kuollutta appellatiivia. Kuitenkin hän luettelee »asutushistoriallisesti merkittävänä» samanlaisia paikannimiä muualtakin Itä-Suomesta: *Emovaha*, *Kantturavaha* (Koivisto), *Vahakivi* (Hiitola, Kurkijoki), *Vahalahti* 'Sääminki', Rääkkylä), *Vahaniemi*, *Vaharanta* (Impilahti), *Vahakallio* (Suistamo). Asutushistoria on kai tuonut Vuoksenkin *Vaharannan* Lounais-Suomen puolelta, ehkä vienyt 'kiven' merkityksenkin kauemmaksi, kenties vain lauluissa (muuten Aunuksen puolella ja

² Kuten prof. Hakulinen vastauksessaan mainitsee, on sana mennyt 1642-v:n Raamatun-suomennoksenkin, esim. Jobin kirjassa 14: 18: »Vuori caatu ja cato, ja vaha siirty siastans», nykysuomennoksessa kallio. Näkyy olleen myös »Herran wartiowaha» yms., ilmeisesti suurta kiveä tarkoittavana.

edempänä vain kynttilän *vaha*, *vahankarvainen* yms.), ja silloin ymmärtäisimme paremmin Kalevalan säkeet »tuli kirjava kivonen, *vahatukko* vastahansa» ja »kivet kasvoi kantapäihin, *vahat* varvasten sijoille» (Kal. 10, 302, 318). Nämä säkeet ovat näet peräisin Klyssinvaarasta (Tuli kivi kirjavainen, *vahatukku* vastahani) ja Suojärveltä (Kivet kasvo kantoin alla, *vahat* varvasten sioilla, ks. Väinö Kaukonen, Elias Lönnrotin Kalevalan toinen painos, 10 runo ja sen viittaukset).

Jos *vaha* jonkinlaisena kivenä olisi tunnettu yleisesti edes Suomessa tai jos sitä tavattaisiin missään lähisukukielessä, ei olisi ollenkaan tarpeen etsiä sen alkuperää virosta saadusta *vahe* 'raja' sanasta. Tosin Setälä on »aivan irtonnaisena hypoteesina» arvellut löytäneensä *vahalle* vastineen tšeremissistä (YSÄH s. 274, tšer. *vakš*, *väkš* 'mylly'), mutta hypoteesille ei myöhemminkään näy tulleen vahvistusta (Beke FUF XXII s. 101 ei sanaa eritellessään tee edes vertausta suom. *vaha* sanaan).

Tuo meden *vaha* on tiettävästi kantasuomalainen, balttilaiseksi lainaksi epäilty (esim. lätissä *vaskš*), mutta teoria edellyttäisi jo kantasuomalaista astevaihtelua *vahka: *vahan (Kalima, Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat s. 175), ja siihen se kompastuu. Eikä ole varmaa, että juuri meden *vaha* olisi alkuperäisin merkitys (on myös *veden vaha* 'vaahto, kuohu' yms., Lönnr.), mutta 'kiven' merkitys on joka tapauksessa kaukana.

En siis pidä mahdollisena Viron *-va*-loppuisten 'rajaa' tai 'rajakiveä' merkitsevien paikannimien yhdistämistä *vaha*-sanaan, kun jo *vahe* antaa täysin tyydyttävän selityksen. Se on ollut riittävän vanha muoto päästäkseen jo aikaisin asutuksen mukana Lounais-Suomeen ja ehkä muuannekin rannikkoseutuihin, ja se on edelleen levinnyt Suomessa 'rajakiveä' merkitsevänä kulttuurisanana, jopa pelkkänä 'kivenä', rantaseutuja kauemmaksikin.

LAURI KETTUNEN

Le finnois *vaha* 'borne'

L'auteur n'approuve pas les vues de M. Lauri Hakulinen (Virittäjä 1956, p. 402), selon lesquelles le *-va* que l'on trouve dans certains toponymes estoniens serait étymologiquement de la même origine que le mot finnois *vaha*, »pierre», supposé ancien; selon lui, l'estonien *-va* (*Jõgeva*, *Nachkewa*, *Lechewa*, *Kuckerwah*) < estonien *vahe* »intervalle» (= finnois *vajeh*, *vaihe*). Comme une pierre, particulièrement un gros rocher naturel, convenait le mieux comme borne, il est naturel que *-va* (< *vahe*) en soit venu

à désigner non seulement la limite mais aussi le signe de cette limite, une pierre ou un rocher.

L'estonien *vahe* a passé, en tout cas dans la signification »intervalle», dans les patois du sud-ouest de la Finlande, tout comme une très grande quantité d'autre matériaux linguistiques encore. On y a trouvé dans différentes localités le mot *vahe* dans la signification »espace étroit entre deux bâtiments». Ce mot apparaît aussi comme toponyme, par ex. à Eurajoki dans *Vahemaa*

(champ, métairie), *Vahekari* etc. L'évolution *vahē* > *vaha* a pu avoir lieu par voie d'assimilation, et c'est ainsi que l'on peut être expliquer des noms comme *Vahakivi* (Huittinen, Vanaja, Somero, Karkku, Kiikka) et *Vahainkivet* (Tyrvää). Pour autant que ces pierres ont été des bornes, *vaha* signifie alors, dans le nom, «limite». C'est précisément dans la signification «limite»

que *vaha* peut paraître dans les noms comme *Vahakallio* (Kaarina) et *Vahalahti* (Hattula). Avec l'expansion de l'habitat, des noms en *vaha* se sont répandus également dans le Kannas (Isthme de Carélie) et sur les bords du Ladoga: *Emovaha* (Koivisto), *Vahakivi* (Hiitola), *Vahaniemi*, *Vaharanta* (Impilahti), *Vahakallio* (Suistamo) etc.

LAURI KETTUNEN